

A POLGÁRHÁBORÚ TABUJA

Reynald SECHER: *A vendée-i mérszárlás. Népiirtás francia módra.*

Fordította: KISARI Miklós. Századvég Kiadó, Budapest, 2023. 400 oldal, 4490 Ft

Felkelés, polgárháború, gerilla – ezek a kifejezések rejtik és fedhetik fel a modern gondolkodás mellőzött lehetőségeit, elfojtott tabuit. Az elmúlt három évszázadban, amikor a politika lényegében egyet jelentett a centralizált állami léttel, az volt a modernnek legfőbb törekvése, hogy megvalósítsák a társadalom totális egységét, és egyúttal kizárják minden polgárháború lehetőségét.

Logikus módon tehát a modern hadelmélet alapvetései között kiemelt helyen találjuk meg azt a tételt, mely szerint a háború „tág körben dülő párviadal” (Carl von Clausewitz) két szuverén hatalom között. Ez a tézis kizárja a polgárháborút. Amíg a háborút arisztokraták, nem pedig diktátorok és szakemberek vezették, a kollektív párviadal teljes természetességgel jelentette egymás párbajképességének elfogadását. Ezzel szemben a polgárháborút *par excellence* illegitim háborúnak tekintették, amely semmiben sem hasonlítható a párbajhoz.

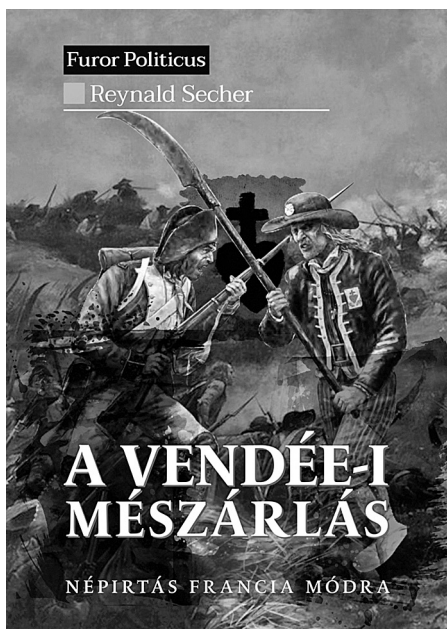
Lényeges körülmény, hogy modern polgárháborús helyzetben a felek sohasem ismerik el egymás párbajképességét/szuverenitását, így az ellenségesség új dimenziókba hatol be, a politikai szférák tragikusan egymásba omlanak – az ellenség egyben olyan árulónak is minősül, aki sosem számíthat kegyelemre. Számos példa bizonyítja, hogy a polgárháború a totális megsemmisítő háború legkegyetlenebb iskolája. A gondolkodásban viszont mintha tabuként élne a polgárháború. A politikai modernség képviselői eredetileg abból vezették le a legitimitásigényüket, hogy eszméik segítségével el lehet kerülni a polgárháborút. Ebből a megfontolásból támogatták a szekularizációt, az állami főhatalom megerősítését és a központosítást. Erre az elvre vezethető vissza a technokrácia későbbi felemelkedése is.

Elmondható, hogy a progresszívek, illetve a politikai modernség legitimitáskonceptiója sajátos módon a társadalom polarizáltságára mint polgárháborús kockázatra vezethető vissza. Mivel egy racionalista elvekre épülő államrend nem tűrheti ezt a kockázatot, a polgárháborús feszültséget potenciálisan megalapozó különbségeket is eltörli, szisztematikusan felszámolja.

Mindezt figyelembe véve logikusnak tűnik, hogy a francia forradalmat követően nem a megígért szabadság várt Franciaország eltérő hagyományokkal rendelkező, nyelvileg-etnikailag sokszínű régióira (Bretagne, Normandia, Pikárdia, Vendée), hanem egyneműsítés és terror. Ha jól meggondoljuk, ez következett a felvilágosodás racionalizmusából is. Történelmi tapasztalat, hogy amikor csak a modernitás összetett létformákkal találkozott, drámaian csökkentette azok komplexitását. A biodiverzitás csökkenése éppúgy erről tanúskodik, mint a nemzeti viseletek és lokális hagyományok eltűnése, de a modern fejlődésnek ezt a vonását

emelik ki a szisztematikus népiirtás modern gyakorlatai is, melyek során egész népcsoportok tűntek el.

Hol kezdődött mindez? A filozófusok íróasztalán? A gyarmatokon? Vagy a későbbiekben, merthogy csak az iparosítás tette lehetővé a szisztematikus állami terrort? A kérdést érdemes a következőképpen pontosítani: hol történt meg először, hogy modern forradalmi eszmék követői célzott megsemmisítő háborúval és ideológiai alapú terrorral kezeltek egy polgárháborús helyzetet? Erre a kérdésre térben a nyugat-franciaországi Vendée tartomány, időben pedig az 1793-as év jelenti a helyes választ. A francia forradalom „ellenforradalmaként” emlegetett vendée-i felkelésről idén jelent meg alapos történelmi munka magyar nyelven [vö.

Paweł Jasienica: *Elmélkedés a polgárháborúról*. ford. Gimes Romána, Európa, Bp. 1989. – a Szerk.]. Végre olyan **részletes és forrásgazdag munkát vehet kézbe a magyar olvasó, amelyben nem a progresszív történetírás az irányú kísérletei köszönnek vissza, hogy igazolják vagy kisebbsítsék a forradalmi népirtás jelentőségét.**

Reynald Secher *A vendée-i mézárálás* című könyve tárgyilagos és higgadt módon tárja fel a terror nyomait, holott minden oka meglenne a polemikus hangvételre. Könyve olyan tabuval foglalkozik, amelyről csak a francia társadalom elenyésző része hajlandó tudomást venni. A szerző a Franciaországban nagy hagyományokkal rendelkező társadalomtörténet-írás hagyományaihoz is kapcsolódik, hiszen történeti és szociológiai szempontokat egyaránt figyelembe vesz a népirtás kapcsán. A mű nem csupán történetírói teljesítményként figyelemreméltó, hanem ezért is, mert Vendée példáján keresztül a polgárháború anatómiáját adja. Secher egyik legfontosabb szemantikai döntése, hogy *polgárháborúnak nevezi a történeteket*, holott teljes joggal használhatna olyan kifejezéseket is, mint egyfelől az ellenforradalom, felkelés, partizánháború, lázadás, gerilla, másfelől megsemmisítő háború, népirtás vagy épp forradalmi háború.

A szerző ugyan nem vonja le kutatásának politikaelméleti konzekvenciáit, de olyan végső elemzésben politikai kérdéseket vizsgál, mint legalitás és legitimitás konfliktusa, a konstitutív hatalom és az állami erőszak kérdése, a premodern életforma és a modern közigazgatás ellentéte, illetve számba vesz olyan ideológiai és biopolitikai előfeltevéseket is, amelyek megalapozhatták a forradalmi terrort. Mindeközben kifejezetten forrásközeleli elemzést ad az eseményekről, részletes táblázatokkal mutatja be az áldozatok számát és a megsemmisült épületeket. Nem mondhatnánk, hogy meszesemenő következtetéseket vonna le ezekből, viszont pontosan így ad lehetőséget az olvasónak, hogy maga értelmezze a bemutatott tényeket.

Így teszünk most mi is! Ha a polgárháború anatómiájaként olvassuk Secher művét, akkor mindenképpen továbbgondolásra érdemes, hogy a vendée-i felkelők nagy és katolikus *hadseregnek* nevezték magukat. Erre vonatkozó értelmezési kísérleteket a had- és politikaelméleti irodalomban egyaránt találunk. Clausewitz is külön felhívja a figyelmet arra, hogy a forradalmi háború kapcsán vendée-i *hadseregről* esett szó, s nem egyszerűen párthívekről vagy lázadókról. Carl Schmitt szintén figyelemreméltónak találta ezt. Elméletének Chantal Mouffe által kidolgozott interpretációja szerint a hadsereg megnevezés azt jelentené, hogy az *agonisz-*

tikus politika nyílt *antagonizmus*ba csapott át, vagy, ahogy egy másik jeles értelmező, Giorgio Agamben mondaná: a polgárháborús helyzetben (*stasis*) felszínre törtek a politikát eredendően jellemző agonisztikus feszültségek. Maga Schmitt is következetesen polgárháborúként, illetve partizánháborúként utal a vendée-i felkelésre, ami megerősíthet minket abban, hogy a modern polgárháborús tabuja nem néhány filozófus görcsös rendigényével függ csak össze, s nem marad meg egészen a francia emlékezetpolitika vagy a republikánus mitológia körében. Véleményünk szerint ez a tabu nagyon is lényeges kérdést rejt, melynek segítségével megragadhatjuk a modern rend lényegét. Már a 17. századtól világosan körvonalazódik a nyugati gondolkodástörténetben az államiság és evilágiság olyan egységes felfogása, amelyet leghelyesebb *politikai immanentizmus*nak nevezni. Ez új intenzitással ruházza fel az utópista kísérleteket, ismét mitikus magaslatokba emeli a konstitutív hatalmat és megteremti a politikai gondolkodás korábban ismeretlen modern formaszigorát. Innen válik érthetővé a polgárháború tabuja.

Vendée elpusztításában és a terror elfojtott emlékében annak jelét fedezhetjük fel, hogy a modern mentalitás számára a polgárháború elfogadhatatlan nonszensz és politikai-metafizikai botrány. A terroristának rosszul esik a viszonzott tűz. De ahogy kifelé tartunk a modernitásból, észre kell vennünk, hogy a polgárháború valószínűleg már nem sokáig lesz tabu. Egyre többen ismerik fel, hogy a modern paradigmára korunkban árnyékot vet egy világpolgárháború (*Weltbürgerkrieg*) fenyegető lehetősége. A nemzetközi integráció lassanként polgárháborúvá alakít minden háborút, így a modernség korai konszolidációs kísérletének alapelve – amit a polgárháború tabujának nevezünk – újra kihívások előtt áll.

Éppen ma kell tehát a polgárháborúról olvasnunk. Korábban Lenin csupán megfordította a polgárháború tabuját leíró, azt illegitimnek kimondó logikát, és kijelentette, hogy az egyetlen elfogadható háború épp a forradalmi polgárháború. Korunkban másról van szó. A modern rend mai felbomlása miatt érdemes megbolygatnunk a polgárháborús tabut, mert amiért Vendée népének meg kellett halnia, lassan az enyészeté lesz, miközben a forradalmi háború és a polgárháború elméleti kérdései visszaszivárognak a tudatunkba. Ebből a szempontból kell értékelnünk Reynald Secher művét is. Feladatunk, hogy a modernitás peremjelenségeit vizsgáljuk, a homályos zónák és tabuk után kutatassunk, és észrevegyük, hogy a 17–18. század kérdései nem halványultak el, a múlt démonai nem hagynak nyugtot a 21. századi jelennek sem.

CZOPF ÁRON